

شناخت الگوی گسترش کالبدی - فضایی شهر مراغه با استفاده از مدل های کمی

حسن آهار^۱

سید امیر منصوری^۲

۱ - کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، گروه شهرسازی، قزوین، ایران

۲ - دکتری شهرسازی، استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

چکیده

الگوی رشد و توسعه کالبدی یا شکل شهر به عنوان الگوی فضایی فعالیت های انسان در برهه خاصی از زمان تعریف می شود و به دو دسته اصلی گسترش افقی یا پراکندگی شهری (Sprawl) و الگوی شهر فشرده (Compact city) تقسیم می گردد، و در دهه های اخیر شهرها به صورتی بی برنامه رشد کردند و محدوده های شهری در مدت کوتاهی به چندین برابر وسعت اولیه خود رسیده اند، توسعه آنها در قطعاتی مجزا، بدون برنامه ریزی، تنگ و جسته و گریخته بوده است که الگوی گسترش یا پراکنش افقی شهری (sprawl) از ویژگی های اصلی آنها شده است و موضوعی قابل توجه در میان برنامه ریزان و سیاست گذاران در سراسر جهان گشته است. شناخت الگوی توسعه کالبدی شهر به منظور هدایت آن در راستای توسعه پایدار شهری امری اساسی است. محدوده مورد مطالعه در این پژوهش شهر مراغه و روش تحقیق تحلیلی - تطبیقی است. این تحقیق که با هدف شناخت و اندازه گیری الگوی رشد کالبدی - فضایی مراغه در دوره های مختلف تهیه شده است، از روش های کمی یعنی درجه تجمع (موران، گری)، ضریب آنتروپی، ضریب جینی، هلدرن و تراکم استفاده شده است. نتایج به دست آمده از پژوهش نشان می دهد که شهر مراغه از نظر رشد کالبدی و فضایی در گذشته رشدی آرام و فشرده داشته که با شروع شهر نشینی سریع یعنی از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ رشد شتابان شهری شروع شده بطوریکه مساحت شهر در این دوره ۱۶.۵ برابر افزایش یافته است که از این دهه رشد بدقواره شهری (Sprawl) رخ داده و تا دهه ۱۳۸۵ توسعه و گسترش شهر به صورت پراکنده ادامه یافته است، با توجه به نتایج پژوهش، برای تغییر نوع رشد شهر و دستیابی به توسعه پایدار شهری الگوی رشد فشرده به عنوان الگوی توسعه آتی پیشنهاد می شود.

email:ahar.hasan@gmail.com

۱- شماره تماس نویسنده مسئول :

*این مقاله برگرفته از پایاننامه کارشناسی ارشد «حسن آهار» با عنوان «تحلیل گسترش افقی شهر با بکارگیری سیاست های رشد هوشمند شهری نمونه موردی: شهر مراغه» است که به راهنمایی دکتر «سید امیر منصوری» در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات قزوین انجام گرفته است.

کلمات کلیدی: الگوی گسترش شهری، پراکندگی شهری، رشد فشرده، مدل های کمی، شهرمراغه

مقدمه

پراکندگی شهری، یک نتیجه از توسعه اجتماعی و اقتصادی تحت شرایط خاص، به طور فزاینده تبدیل به یک موضوع مهم که پیش روی بسیاری از مناطق شهری قرار گرفته است، اگر چه اجماع عمومی در مورد تعریف و تاثیر پراکندگی شهری وجود ندارد. پراکندگی شهری اغلب به عنوان کنترل نشده، توسعه پراکنده حومه که باعث افزایش مشکلات ترافیکی، مصرف بی رویه منابع محلی و از بین بردن فضاهای باز اطلاق می شود (Johnson, 2001)، ارزیابی و مشخصه های انحصاری آن بر اساس شاخص های عمده اقتصادی و اجتماعی مانند رشد جمعیت، هزینه رفت و آمد، تغییرات اشتغال، تغییر درآمد شهر و استقرار واحد های تجاری سنجیده می شود (Peiser, 2001). آگاهی جهانی از مسائل زیست محیطی ناشی از توسعه سریع و افقی از اواسط ۱۹۸۰ آغاز شده مسائل و مشکلات مربوط به پایداری که در گردهمایی جهانی WCED, 1987 سمینار جهانی ریو (1992, NNCED) مطرح شد، توجه حکومت ها و سازمان های تحقیقاتی را در سراسر جهان به خود جلب کرده است (Frenkel, 2008). شهر ها به عنوان عاملان اصلی که کاهش کیفیت محیطی و نابودی منابع مطرح شده اند که از ظرفیت های زیست محیطی خود و حتی فراتر از محیط های بلا فصل رفته اند. در عین حال شهر ها نیروی محرک اقتصاد هستند و به زودی نیمی از جمعیت جهان در شهر ها زندگی خواهند کرد- عمدتاً در کشور های در حال توسعه خواهد بود (حسینیون، ۱۳۸۵: ۱۲). در واقع یکی از موضوعات حیاتی قرن ۲۱ دانشمندان شهری در ارتباط با پایداری شهر، فرم و شکل شهر یا چگونگی رشد و توسعه شهر در فضا می باشد. شکل شهر به عنوان الگوی توسعه فضایی فعالیت های انسان در برهه خاصی از زمان تعریف می شود (Anderson, 1996, 8).

شکل پراکندگی شهری یا گسترش افقی و ساخت و سازهای جدید در اطراف شهر، باعث آسیب های اجتماعی- اقتصادی و تخریب منابع زیست محیطی در شهرها و اطراف آنها گردیده است. با توجه به تاثیر اساسی شکل شهر بر پایداری آن لزوم شناخت، مطالعه و درک ابعاد مختلف آن و هدایت آن در راستای دستیابی به توسعه پایدار احساس می گردد. مطرح کردن الگوهای مختلف توسعه شهری مانند «شهر شعاعی»، «شهر خطی»، «شهر شطرنجی»، «شهر متمرکز»، «شهر عمودی» و بسیاری از الگوهای دیگر که در این زمینه عنوان شده بیانگر تلاش برای رفع مسائل و مشکلات از طریق اصلاح الگوی رشد شهری بوده است. در این پژوهش شهر مراغه مورد مطالعه قرار گرفته است. علی رغم اینکه تحولات جمعیت شهرمراغه مقاطع سرشماری موجود، حاکی از تلاطم و تغییرات رشد شهر بوده، به طوری که جمعیت شهر مراغه در ۴۰ سال (۱۳۸۵-۱۳۴۵) ۲.۷۷ برابر شده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵-۱۳۴۵) در مقابل